

۴۲۷۹۳۶۲

اوزان و مقیاس‌ها در دوران معاصر

رساله در باب مقیاس اوزان و مقادیر و غیرها
از حجم و کیل و نقود و سطح

تألیف

محمد حسن اعتماد السلطنه

تصحیح و حواشی:

دکتر غلام‌رضا وره‌رام

انتشارات طهوری

سرنشانه	: اعتمادالسلطنه، محمدحسن بن علی، ۱۲۵۹ - ۱۳۱۳ ق.
عنوان و نام پدیدآور	: اوزان و مقیاس‌ها در دوران معاصر: رساله در باب مقیاس اوزان و مقادیر و غیرها از حجم و کیل و نقود و سطح / تألیف محمدحسن اعتمادالسلطنه: تصحیح و حواشی: غلامرضا ورهرام.
مشخصات نشر	: تهران: طهوری، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۱۱۰ ص.
شابک	: 978-964-6414-96-9
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا.
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۵۹]-۶۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت	: نمایه.
عنوان دیگر	: رساله در باب مقیاس اوزان و مقادیر و غیرها از حجم و کیل و نقود و سطح.
موضوع	: وزن‌ها و اندازه‌های ایرانی - تاریخ - قرن ۱۴.
موضوع	: *Weights and measures, Iranian -- History -- 20 th century
موضوع	: ورهرام، غلامرضا، ۱۳۱۱-، مصحح.
رده‌بندی کنگره	: QCA9
رده‌بندی دیویی	: ۵۳۰/۸۱۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۷۱۸۶۰۰

www.ketab.ir

انتشارات طهوری

خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، کوچه نوروژ، شماره ۲۴- صندوق پستی ۱۶۴۸ - ۱۳۱۴۵

تلفن: ۰۹۱۲ ۲۲ ۵۱ ۲۰۶-۶۶ ۴۶ ۴۸ ۲۶

www.tahooribooks.ir

اوزان و مقیاس‌ها در دوران معاصر
رساله در باب مقیاس اوزان و مقادیر و غیرها
از حجم و کیل و نقود و سطح
تألیف: محمدحسن اعتمادالسلطنه
تصحیح و حواشی: دکتر غلامرضا ورهرام

چاپ اول: ۱۴۰۰

صفحه‌آرایی: علم‌روز

تیراژ: ۲۲۰ نسخه

حق هرگونه چاپ، تکثیر، فتوکپی، اسکن، فروش دیجیتال و انتشار

برای انتشارات طهوری محفوظ است

۶۵۰۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

پیش‌گفتار مصحح.....	۷
• سابقه تاریخی اوزان و مقیاس‌ها.....	۷
• قانون اوزان و مقیاس‌ها (مصوب ۱۰ خردادماه ۱۳۰۴ شمسی).....	۱۶
• ضمیمه قانون اوزان و مقیاس‌ها (۱۰ خرداد ۱۳۰۴).....	۱۸
• قانون اوزان و مقیاس‌ها (مصوب ۱۸ دی‌ماه ۱۳۱۱ شمسی).....	۲۰
• معرفی مؤلف و درباره رساله در باب مقیاس اوزان و... ..	۲۲
رساله در باب مقیاس اوزان و مقادیر و غیرها از حجم و کیل و نقود و سطح.....	۲۷
فصل اول: در تواریخ قدیمه و جدیده راجعه به اوزان و مکیال و مقادیر و غیرها و	
دقایق علمیه متعلقه به آن‌ها.....	۲۷
فصل دوم: در اصول قانون اوزان و مقادیر و منشاء هر مقیاسی که از روی علم و	
دقت قبول و موقع اجرا یافته است.....	۲۷
فصل سیم: در قانونی که نگارنده برای اوزان مقادیر و غیره ترتیب داده.....	۲۷
مقدمه.....	۲۸
فصل اول: [تعیین مقیاس... ..]	۳۱
فصل دویم: در سیستم متریک.....	۳۷
• شرح مقیاس‌های طول.....	۳۷
• شرح مقیاس‌های سطح.....	۴۰
• شرح مقیاس‌های حجم.....	۴۱
• شرح مقیاس‌های کیل که مکیال گوئیم.....	۴۲
• شرح مقیاس‌های اوزان.....	۴۳
• شرح مقیاس‌های نقدی.....	۴۴

فصل سیم: [قانون برای میزان و مقادیر...]	۴۶
قانون میزان و مقادیر، نتیجه خیال نگارنده	۴۸
• فصل اول در مقیاس طول	۴۸
• فصل ثانی در مقیاس سطح	۴۹
• فصل ثالث در مقیاس حجم	۴۹
• فصل چهارم در مقیاس کیل	۴۹
• فصل پنجم در مقیاس وزن	۵۰
• فصل ششم [توضیحات]	۵۱

فهرست‌ها:

۱. نام اشخاص	۵۳
۲. اصطلاحات	۵۵
کتاب‌شناسی مصحح	۶۱
نسخه اصلی رساله در باب مقیاس اوزان و مقادیر و غیرها از حجم و کیل و نقود و سطح	۶۳

به نام آنکه هستی نام از او یافت

پیش گفتار مصحح

سابقه تاریخی اوزان و مقیاس‌ها

نقش اثرگذاری اوزان و مقیاس‌ها، سابقه تاریخی ممتدی در ایران دارد. با حوادث تاریخی، گاه سرزمین ایران از اقوام مختلف مانند آرامی‌ها و عیلامی‌ها تأثیر پذیرفته و برخی از اصطلاحات امور اداری را از آنان اخذ کرده و در ارزش‌های موجود ایران در دوران پیش از اسلام، تداوم داده است. زمانی نیز اصطلاحاتی مانند «انگشت» و «گریب» ایرانی در تمدن‌های مختلف از جمله اسلامی نفوذ کرده و به صورت «اصبع» و «جریب» به کار رفته است.

به هنگام ظهور اسلام و در دوران زندگانی پیامبر اکرم (ص)، اوزان و مقیاس‌هایی متداول شد که پس از گفتار منسوب به ایشان «المیزان میزان مکه و المکیال مکیال المدینه» مورد توجه قرار گرفت و برخی مانند «مُد» نبوی و یا «صاع» نبوی از زمان ایشان ترویج یافت.^۱ در قرون نخستین اسلامی، اوزان و مکاییل دیگری رواج یافت که با توجه به امور شرعی و آنچه که از اهل بیت عصمت توصیه شده بود، به کار گرفته شد که در طهارت، نماز، زکوة و کفاره به کار می‌رفت. این اصطلاحات شامل اوزان، مکاییل و غیره عملاً متداول شد. در حیات امام باقر (ع) و امام صادق (ع) اندازه‌های دقیق‌تری توصیه شد که در کنار واحدهای محلی و سنتی هر منطقه اعتبار کافی داشت.^۲

خلفا و از جمله خلیفه دوم عمر با توجه به اینکه اوزان و مقیاس‌هایی که از دوران ساسانی به کار می‌رفت، توصیه‌ها و دستوراتی درباره هماهنگ‌سازی معیارها به عمل آورد،

۱. تقی‌الدین مقریزی: کتاب الاوزان والاکیال الشرعیه، به کوشش حسن (رستوچی ۱۸۰۰م)، در مقدمه به روشنی به اوزان و مکایال اهل مدینه و مکه در زمان حیات پیامبر اکرم (ص) اشاره می‌کند.

۲. ابویوسف: کتاب الخراج (بولاق - قاهره ۱۸۸۵م)، ص ۱۱۱.

به‌خصوص که پس از کشورگشایی‌های متعدد و تقسیم اراضی، واحد «ذراع» اهمیت بیشتری یافته بود. حتی «ذراع عُمریه» با زمان، ملاک کار قرار گرفته شد.^۱

در زمان معاویه (ابی سفیان)، دره‌می متداول شد که به دره‌م «سودالناقصه» شهرت یافت.^۲ امویان کمتر از زمان خلفای راشدین، مبنای مالیاتی را براساس پیشینه تاریخی آن رعایت می‌کردند. در دوره عبدالملک بن مروان، این پیشینه ایرانی و یا رومی اندازه‌گیری‌ها تغییر یافت و واحدهایی برای نظام اقتصادی برقرار شد که چندان طولانی نیز نبایید.^۳

در زمان حکومت عباسیان، با حضور بیشتر ایرانیان در دستگاه‌های اداری حکومت، واحدهای متداول ایرانی، بیشتر در بغداد و دیگر سرزمین‌های متفرقه، متداول شد.^۴ علما و فقهای اسلامی مانند شیخ صدوق رضوان علیه در کتاب: من لایحضره الفقیه در مطالبی مربوط به «الاغسال» و نیز در مباحث «زکوة، خمس» به بعضی از اوزان و مقیاس‌ها پرداخته است.

در دوره ایلخانی، تغییرات متعددی در زمان «ارغون»، «گیخاتو» و به‌ویژه در دوره غازان‌خان، در عیار دینار و دره‌م و مسکوکات به‌وجود آمد. رواج اسکناس یا «چاو» و به‌وجود آمدن «چاوخانه» هم تغییر و تحولی را پدید آورد. ابتکار غازان برای رفع بحران مالی هم «دینار رایج» را متداول کرد و نیز واحد مقیاسات هماهنگ شد. ضرب سکه نیز در زمان الحایتو و ابوسعید، کوششی در ثبات سکه‌های نقره، به‌عمل آورد.^۵ در عصر صفوی، طبق گزارش کتاب تذکرةالملوک، تغییرات و ثباتی در مسکوکات، اوزان عرفی و شرعی و اوزان و مقیاس‌ها و واحد حجم پدید آمد.^۶ سفرنامه شاردن هم گزارش مبسوطی در این باره ارائه می‌دهد.^۷

در عصر افشار و زند، واحدهای اندازه‌گیری دوران صفوی، کم‌وبیش به‌کار می‌رفت، اما از عصر قاجار، منابع ایرانی و اسناد اروپایی، اطلاعات بیشتر در دسترس قرار می‌دهند که حاوی تغییرات متعدد آن و از جمله نظام متریک در اواخر دوره قاجار بوده است.

۱. ابوالحسن ماوردی: احکام السلطانیة، به کوشش انگر (قاہرہ ۱۹۰۹)، ص ۱۴۸.
۲. تقی الدین مقریزی: النقود الاسلامیة (قسنطنیہ ۱۲۹۸ ق/ ۱۸۸۱ م)، ص ۳۳.
۳. علی پاشا مبارک بن سلیمان الروجی: المیزان فی الاقیسه و الاوزان (بولاق ۱۸۹۲ م).
۴. ابوبکر محمد بن عباس خوارزمی: مفاتیح العلوم، ترجمه حسین خدیو جم (تهران ۱۳۶۲) ص ۱۶۹ و بعد.
۵. برتولد اشپولر: تاریخ مغول در ایران، ترجمه محمود میرآفتاب (تهران ۱۳۵۱)، ص ۳۰۲ و بعد.
۶. ولادمیر مینورسکی: سازمان اداری حکومت صفوی، تعلیقات بر تذکرةالملوک، ترجمه مسعود رجب‌نیا (تهران ۱۳۳۴)، ص ۱۶۴، ۲۰۹ و بعد.
۷. ژان باتیست شاردن: سیاحتنامه شاردن، ترجمه محمد عباسی، ج ۴ (تهران ۱۳۳۶)، ص ۳۷۵ و بعد.